

**Міністерство освіти і науки України
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського**

ISSN 2521-1293 (друкована версія)

ICV 2019 = 71.68

DOI 10.31652/2521-1307

DOI 10.31652/2521-1307-2021-33-1-161

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 23853-13693ПР від 03.04.2019*

**НАУКОВІ ЗАПИСКИ
Вінницького державного
педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського.**

**Серія: Філологія
(мовознавство)**

Випуск 33

Вінниця – 2021

УДК 80/82 (062.522)
В 48

ISSN 2521-1293 (друкована версія)
ICV 2019 = 71.68
DOI 10.31652/2521-1307
DOI 10.31652/2521-1307-2021-33-1-161

В 48 Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство) : збірник наукових праць / гол. ред. Є. Б. Барань. Вінниця : ТОВ «фірма Планер», 2021. Вип. 33. 161 с.

Затверджено як друковане періодичне видання, що входить до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») (додаток 5 до наказу Міністерства освіти і науки України 24.09.2020 № 1188).

Рекомендувала до друку Вчена рада Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 6 від 15.12.2021 р.).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Барань Є. Б., кандидат філологічних наук, доцент (Закарпатський угорський інститут імені Ф. Ракоці ІІ, м. Берегове) (головний редактор);

Амеліна С. М., доктор педагогічних наук, кандидат філологічних наук, професор (Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ) (заступник головного редактора);

Газдаг В. В., доктор філософії з галузі «Гуманітарні науки» Філологія, доцент (Закарпатський угорський інститут імені Ф. Ракоці ІІ, м. Берегове);

Горденська К. Г., доктор філологічних наук, професор (Інститут української мови НАН України, м. Київ);

Гороф'янюк І. В., кандидат філологічних наук, доцент (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця);

Дмітренко Н.Є., кандидат педагогічних наук (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця);

Забужанська І. Д., кандидат філологічних наук (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця);

Завальнюк І. Я., доктор філологічних наук, професор (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця);

Іваницька Н. Б., доктор філологічних наук, професор (Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, м. Вінниця);

Іваницька Н. Л., доктор філологічних наук, професор (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця);

Петров О. О., кандидат філологічних наук (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця);

Рамбішевська Д., доктор габілітат, професор (Інститут славістики Польської академії наук, м. Варшава, Польща);

Романюк С., доктор габілітат, професор (Варшавський університет, м. Варшава, Польща);

Сікора К., доктор габілітат, професор (Ягеллонський університет, м. Краків, Польща);

Черничко С. С., доктор філологічних наук, професор (Закарпатський угорський інститут імені Ф. Ракоці ІІ, м. Берегове);

Шинкарук В. Д., доктор філологічних наук, професор (Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ);

Прокопчук Л. В., кандидат філологічних наук, доцент (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця) (відповідальний секретар).

РЕЦЕНЗЕНТИ

Красівська Г. П., кандидат філологічних наук, доцент (Вінницький національний медичний університет імені М. Пирогова, м. Вінниця);

Соколова С. О., доктор філологічних наук, професор, провідний науковий співробітник (Інститут української мови Національної академії наук України, м. Київ).

Адреса редакційної колегії:

21101, м. Вінниця, вул. Острозького, 32, факультет філології й журналістики імені Михайла Стельмаха
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; тел. (0432) 275-589.
e-mail: naukovizap@gmail.com; <https://sites.google.com/site/naukazapmovoznavstvo>.

Статті подано в авторській редакції.

Під час використання матеріалів збірника покликання на «Наукові записки» є обов'язковим.

УДК 80/82 (062.522)

© Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 2021

© Автори статей, 2021

ЗМІСТ

I. Актуальні питання теорії мови	13
Гапон Леся	
Питання української літературної мови в лінгвістичній спадщині Ярослава Рудницького.....	13
Кухар Ніна, Прокопчук Людмила	
Граматична концепія професора Іваницької Ніни Лаврентіївни.....	21
II. Функційна семантика лексичних одиниць. Теорія номінації	28
Буда Володимир, Заваринська Ірина, Нестайко Ірина	
Проблема іншомовних запозичень через російську мову у праці Василя Сімовича «На теми мови».....	28
Горобець Алла, Холод Інна	
Історіософський підхід до витлумачення категорії темпоральності й специфіка її вияву в мовотворчості письменників Вінниччини ХХ ст.....	36
Денисевич Олена, Плечко Антоніна	
Емоційно-оцінний компонент в асоціативному значенні слова (на прикладі слів-стимулів рекламної лексики).....	50
III. Когнітивні та комунікативно-прагматичні аспекти лінгвістики	59
Добша Беата	
Лінгвістичний ландшафт як форма суспільної комунікації у м. Виноградів Закарпатської області України.....	59
Ліхницька Лариса, Старовойт Леся	
Аналіз української культури гостинності у дискурсі осмислення побутової діяльності.....	70
IV. Лінгвістика тексту. Стилїстичні та контекстуальні вияви лексичних і граматичних одиниць	82
Кузь Валентина	
Художня лінгвоконцептологія: об'єктивація концепту <i>земля</i> у творах Віталія Мацька.....	82
Іваницька Ніна, Родюк Наталія	
Типологія основних синтаксичних одиниць у сучасній українській граматиці та лінгводидактиці.....	91
Павлушенко Ольга, Ватага Олександр	
Концепт «українська нація» в політичній публіцистиці Дмитра Донцова.....	103
Павлушенко Ольга, Мазай Лада	
Концепт «нація» в мовній свідомості української молоді через призму асоціативного експерименту.....	113

V. Проблеми діалектології та ономастики.....	122
Вишневська Галина, Середюк Лілія	
Лінгвістичні особливості прізвищ студентів галицького коледжу.....	122
Гороф'янюк Інна	
Лінгвістичний портрет української говірки села Богданєшти Бричанського району Республіки Молдова.....	129
VI. Перекладознавство та міжкультурна комунікація	138
Галайчук Оксана	
Національно-історичний колорит: німецько-українські перекладацькі паралелі.....	138
Зданюк Тетяна, Калинюк Тетяна, Гавловська Тетяна	
Релігійна толерантність під час занять з української мови як іноземної.....	146
ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ	156

II. ФУНКЦІОНА СЕМАНТИКА ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ. ТЕОРІЯ НОМІНАЦІЇ

УДК: 811.161.2'373

ІСТОРИОСОФСЬКИЙ ПІДХІД ДО ВИТЛУМАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ Й СПЕЦИФІКА ЇЇ ВИЯВУ В МОВОТВОРЧОСТІ ПИСЬМЕННИКІВ ВІННИЧЧИНИ ХХ СТ.

Алла Горобець

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32
e-mail: allagor1992@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7186-6782

Інна Холод

Вінницький національний аграрний університет
Україна, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3
e-mail: innahorobets@ukr.net
ORCID: 0000-0003-1748-936X

Статтю присвячено аналізу історіософського підходу до витлумачення категорії темпоральності й висвітленню особливостей її словесного вияву в мовотворчості письменників Вінниччини ХХ ст. З погляду історіософії потрактовано поняття екзистенційного часу, який досить широко застосовують у мові досліджуваних художніх творів. Окреслено компоненти лексико-семантичного поля темпоральності й детально проаналізовано ядро, яким може слугувати архісема в різних граматичних формах або синонімічні до неї лексеми з абсолютно аналогічним значенням. Визначено об'єктну й суб'єктну позицію темпоральності в досліджуваних текстах на основі семантичних зв'язків у реченні: об'єктна позиція темпоральності виражає час, над яким виконується якась дія; суб'єктна позиція часу свідчить про його першоважливість у досліджуваному реченні чи надфразній єдності, тобто простежується його активна позиція. Схарактеризовано особливості вживання архісеми «час» для позначення паралельних, послідовних, періодично повторюваних дій у різних словоформах. З'ясовано специфіку діалектних лексем «часина» і «часинка», раніше поширених, а зараз рідко вживаних на теренах Вінницького (донедавна Літинського) району Вінницької області. Проаналізовано варіації ядерної лексеми «пора», синонімічної до архісеми «час».

Ключові слова: час, темпоральність, екзистенційний час, лексико-семантичне поле, ядро, архісема, історіософія, мовотворчість письменників Вінниччини ХХ ст.

ИСТОРИОСОФСКИЙ ПОДХОД К ТОЛКОВАНИЮ КАТЕГОРИИ ТЕМПОРАЛЬНОСТИ И СПЕЦИФИКА ЕЕ ПРОЯВЛЕНИЯ В ЯЗЫКОВОМ ТВОРЧЕСТВЕ ПИСАТЕЛЕЙ ВИННИЧЧИНЫ XX ВЕКА

Алла Горобец

Винницкий государственный педагогический университет
имени Михаила Коцюбинского
Украина, г. Винница, ул. Острожского, 32
e-mail: allagor1992@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7186-6782

Инна Холод

Винницкий национальный аграрный университет
Украина, г. Винница, ул. Солнечная, 3
e-mail: innahorobets@ukr.net
ORCID: 0000-0003-1748-936X

Статья посвящена анализу историософского подхода к толкованию категории темпоральности и освещению особенностей ее словесного проявления в художественной прозе писателей Винниччины XX века. С позиций историософии истолковано понятие экзистенциального времени, достаточно широко применяемого на страницах исследуемых художественных произведений. Очерчены компоненты лексико-семантического поля темпоральности и детально проанализировано ядро, которым может быть архисема в различных грамматических формах или синонимичные к ней лексемы с абсолютно аналогичным значением. Определена объектная и субъектная позиция темпоральности в исследуемых текстах на основе семантических связей в предложении: объектная позиция темпоральности выражает время, над которым выполняется какое-либо действие; субъектная позиция времени свидетельствует о его первостепенности в исследуемом предложении или сверхфразном единстве, то есть прослеживается его активная позиция. Охарактеризовано употребление архисемы «время» для обозначения параллельных, последовательных, периодически повторяющихся действий в разных словоформах. Определена специфика диалектных лексем «часина» (укр.) и «часинка» (укр.), ранее распространенных, а сейчас редко употребляемых на территории Винницкого (Литинского) района Винницкой области. Представлен детальный анализ вариаций ядерной лексемы «пора», синонимической к архисеме «время».

Ключевые слова: время, темпоральность, экзистенциальное время, лексико-семантическое поле, ядро, архисема, историософия, языковое творчество писателей Винниччины XX века.

HISTORIOSOPHICAL APPROACH TO THE INTERPRETATION OF THE CATEGORY OF TEMPORALITY AND THE SPECIFICITY OF ITS EXPRESSION IN THE LANGUAGE CREATIVITY OF VINNYTSIA REGION WRITERS THE XX CENTURY

Alla Horobets

Vinnitsia State Mykhailo Kotsiubynskyi Pedagogical University
Ukraine, Vinnitsia, Ostrozkyi St, 32
e-mail: allagor1992@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7186-6782

Inna Kholod

Vinnitsia National Agrarian University
Ukraine, Vinnitsia, Soniachna St, 3
e-mail: innahorobets@ukr.net
ORCID: 0000-0003-1748-936X

The article is devoted to the analysis of historiosophical approach to the study of temporality and highlighting the peculiarities of linguistic study of its verbal expression on the material of Vinnitsia writers' fiction of the twentieth century: "Four Fords", "Thoughts about you", "Swans Fly" by M. Stelmakh, "Time of Pedestals" by L. Pastushenko, "Lakhtak", "Catching a Polar Bear" by M. Trublaini, "Village Teachers", "School Bread", "Singing Cradle of Willow", "Pain and anger", "Resurrected from the fire", "Mouth of the earth", "Dead zone", "Where is the father-mother?", "Horse", "Kozidra" by Ye. Hutsalo, "One night after the war" by A. Zviryk, "Black Earrings", "Novels of the Red House" by V. Zemlyak.

The purpose of the article. *To characterize in detail historiosophical approaches to the study of the category of temporality, to determine the constituent elements of the lexical-semantic field "time" and to analyze the use of its core on the linguistic material of Vinnitsia writers' works of XX century.*

Methods. *Observation of linguistic material and philosophical scientific literature, descriptive, techniques of functional-semantic and contextual analysis.*

Results. *The object and subject position of temporality in the studied texts are determined on the basis of semantic connections in the sentence: the object position of temporality expresses the time over which some action is performed; the subjective position of time indicates its paramount importance in the studied sentence or supra-phrase unity, ie its active position can be traced. The use of the archetype "time" to denote parallel, consecutive, periodically repeated actions in different word forms is characterized.*

Originality. *The article separately describes historiosophical approaches to the interpretation of the concept of existential time, which is widely used in the pages of the studied works of art. The components of the lexical-semantic field of temporality are named and the core is analyzed in detail. It is determined that the nucleus can be an archetype in different grammatical forms or synonymous tokens, which in this case have a completely similar meaning. The tokens "chasyna" and "chasynka" are given special significance, as they can be considered dialects of Lityn district of Vinnitsia region, rarely used at the present stage of development of the Ukrainian language. A detailed analysis of variations of the nuclear token "time", synonymous with the archetype "time" is given.*

Conclusions. *Temporality in terms of historiosophy is defined as a phenomenon of temporality. There are several types of temporal consciousness: linear time, personal time, ancestral time, historical time, sacred time, cosmological time, existential time, which differ in the perception of time and depend on the total time in which all those who perceive it. Linear time is characterized by constancy and high subjectivity and marks the moment "now" in any time dimension. Personal time is based on the personal life experience of the recipient, and family - on a common mental basis of time perception of the family. Historical time embodies the change of historical periods, it is constantly changing, but can often characterize the cyclical, spiral movement of human history, etc., ie is antonymous to linear time. Sacred time is associated with religious and mythological ideas and is divided into two types - chronos and kairos. Close to it is existential time, which indicates the inevitability of time. But kairos signifies a moment that can change the whole future for the better, and existential time indicates only the loss of a unique moment. Cosmological time is associated with the movement of celestial bodies and embodies the division of time into seasons, months, parts of the day. All these types of temporality would be difficult to study from a linguistic point of view on one side only. Therefore, in order to structure the lexical-semantic field "time", the division of verbal units into the core of the field, the center and the periphery was chosen. The core of the researched prose works is brightly and variously highlighted, to which we refer the time to the archetype, which unites around itself all temporal nominations and synonymous tokens. In the analyzed texts, time can have a subjective position, ie perform a certain action and be a core element of a sentence or text, or object - if the temporal nomination is not the subject of the performed action. With the help of temporal nominations, the authors of the studied texts often express the periodicity, constancy, duration of the action. Particular attention is paid to temporal nominations, which are rarely used at the present stage of language development and have a dialectal basis.*

We see prospects for further research in a detailed study of the functioning of temporal nominations in other structural elements of the lexical-semantic field "time".

Key words: *lexical-semantic field, temporality, core, archetype, time, existential time, historiosophy.*

Постановка проблеми. Темпоральність у мові художніх творів письменників Вінниччини ХХ ст. розкриває не лише авторське бачення часових понять, важливе для вивчення світоглядних особливостей тієї доби, але й власне ментальну картину часу, поширену в тогочасному суспільстві. Через авторський текст, діалоги, монологи персонажів, описи природи автори прозових творів залишили цілісну картину сприймання часу, ставлення до нього, зображення його з різних позицій, наклавши на нього вагомий емоційно-ціннісний відбиток, який нині слугує джерелом вивчення соціальної поведінки і реакції радянських подолян на віхи досить багатой і трагічної історії цього періоду. Що ж до лінгвістичного аналізу лексико-семантичних полів, то поле темпоральності, зокрема його ядро, дозволяє вивчати не лише лексеми, пов'язані з часовими проміжками, але й відчуття, почуття, враження, пов'язані з ними. Іноді в такій ролі простежуємо фразеологізовані сполуки – джерело невичерпної народної мудрості й українського менталітету, специфічні словоформи, властиві лише певній території і конкретній історичній добі тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Темпоральність у мові поезії ґрунтовно схарактеризовано в дисертаційній праці О. Петрушенко [7]. Особливості розмежування ядра, центра і периферії у структурі лексико-семантичних полів розглядають Я. Федірчик [12] та Н. Ключка [4, с. 130]. Науковці відносять до ядра лише архісему, а синонімічні лексеми до

неї – до центра, однак на прикладі лексико-семантичного поля темпоральності цей підхід не може бути застосовним з огляду на можливість багатьох номінацій часових відрізків слугувати центральними компонентами. Натомість І. Бреник виділяє у структурі ядра лексико-семантичного поля архісеми і лексеми, найбільш дотичні до неї за значенням [2], однак ця архісема не визначає центрального елемента лексико-семантичного поля, що на матеріалі лексико-семантичного поля «час», як уже йшлося, теж не може бути виправданим.

Мета статті: схарактеризувати історіософські підходи до вивчення категорії темпоральності, визначити компоненти лексико-семантичного поля «час», проаналізувати використання його ядра в мовотворчості письменників Вінниччини ХХ ст.

Завдання: 1) проаналізувати феномен темпоральності з погляду історіософії; 2) визначити структуру лексико-семантичного поля темпоральності; 3) схарактеризувати особливості використання ядра лексико-семантичного поля «час» у досліджуваних художніх текстах.

Матеріалом дослідження слугували прозові твори «Чотири броди», «Дума про тебе», «Велика рідня», «Правда і кривда», «Гуси-лебеді летять» М. Стельмаха; «Час п'єдесталів» Л. Пастушенка; «Лахтак», «Лови білого ведмедя» М. Трублаїні; «Сільські вчителі», «Шкільний хліб», «Співуча колиска з верболозу», «Біль і гнів», «З вогню воскресли», «Вуста землі», «Мертва зона», «Де батько-мати?», «Кінь», «Козидра» Є. Гуцала; «Однієї ночі після війни» А. Звірика, «Чорні сережки», «Новели Красного дому» В. Земляка.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поняття «темпоральність» неодноразово ставало об'єктом дослідження різних наукових галузей – біології, фізики, історії, психології, соціології, лінгвістики тощо. Найперше воно зацікавило філософів античності (Гесіон, Демокрит, Ксенофан, Аристотель), які приділяли особливу увагу категорії часу. Однак це поняття не було потрактоване однозначно через різноаспектність та досить високу варіантність галузевого побутування, тому згодом воно стало об'єктом дослідження інших, окремих наук. З часом виникла потреба в утворенні нової галузі – історіософії, яка поєднує історію та філософію й одним з основних завдань убачає вивчення категорії темпоральності через вплив часу на суспільну свідомість та вплив суспільної думки на сприймання часу.

Сучасна історіософія засвідчує факт неоднозначності у сприйнятті часу, оскільки мовець сам перебуває в реальному часі, що накладає специфічний відбиток на сприймання цієї категорії. Заслуговує на увагу також те, що сприймання того самого часового відрізка змінюється в часі, наприклад, бачення минулих епох із погляду сучасності. У праці А. Лосева «Антична філософія історії» визначено типологію темпоральності: міфологічний час, який стосується родового стану суспільства та чуттєво-органічного замкненого космосу (час як вічність, нерухомий космос); епічний час, у якому, крім епохи, є ще людська спільнота, але ще не чітко усвідомлене її значення в розумінні цієї категорії; історичний час, основою якого є коловий регулярно повторюваний рух небесних тіл [6]. В історичному часі помітний регресивний і прогресивний рух, чого не було визначено раніше. Сучасне витлумачення часу є близьким до історичного часу, започаткованого античною Грецією, адже ґрунтується на поділі часових відрізків залежно від руху Землі навколо власної осі й навколо Сонця на пори року, місяці, частини доби. Тому саме історичний час є основним у контексті сучасних досліджень категорії темпоральності.

Дослідниця І. Савельєва виокремлює складові темпоральної свідомості [8]: індивідуальний (емпіричний) час, пов'язаний із трансформаціями часосприйняття на основі життєвого досвіду кожної людини; сімейний (родовий) час, який визначається в контексті

досвіду певної родини і є основою поняття про час як тривалість життєвого циклу – таке часоприйняття має переважно ментальну спільність і поєднує людей за однаковими уявленнями про часову категорію. Саме на основі цього підходу в історіософії ми виокремили час у мовотворчості письменників Вінниччини, об'єднаних між собою певною ментальною спільністю на рівні сприймання й інтерпретації часових понять. Визначено, що сакральний час пов'язаний із міфологічними та релігійними уявленнями й функціонує переважно на опозиціях «вічність – мить», «хронос – кайрос», тобто минулий час, який усе поглинає і новий, який можна змінити, який дає надію. Історичний час окреслено як такий, що втілює глобальне поняття про спільний час для всього людства і реалізується в моделях лінійності, циклічності, періодичності тощо. Усі ці типи темпоральної свідомості сукупно становлять систему темпоральних уявлень. Часову опозицію «хронос – кайрос» П. Тіліх пояснює як смисловий і не смисловий час відповідно. До смислового часу він зараховує головні події історії, а до не смислового – додаткові умови й обставини, за яких вони відбуваються [10, с. 216.]. Іншими словами, кайрос – це основа для хроносу, проте за значущістю значно йому поступається.

Поняття «кайрос» пояснюють неоднозначно. Крім філософського потрактування, важливим є і релігійний аспект, який хоч і не заперечує загальноприйнятого тлумачення цього терміна, однак надає йому додаткових значеннєвих конотацій. У давньогрецькій міфології був бог часу Кайрос – наймолодший син Зевса, якого уважали богом шансу, зміни, щасливої миті, що пояснює поширене розуміння кайросу в історіософії: теперішнє, сучасне, шанс змінити буття на краще. У ранньому християнстві й іудаїзмі поняття «кайрос» пояснювали як переламний момент – народження Месії – який виражає «священний час», що ділить епоху навпіл – на темряву і світло.

Спроби визначення типології темпоральності з філософського погляду в синхронному зрізі розвитку філософської думки зроблено в статті В. Куценко [5]. Дослідниця виділяє космологічний час, онтологічний час, антропологічний час та гносеологічний час залежно від центральних елементів темпорального поняття. Наприклад, антропологічний час – це час, коли в центрі філософських досліджень опинилася людина та її життя, а гносеологічний – час, коли в центрі перебуває прагнення до пізнання світу – так звана епоха Нового Часу (Кант, Гуссерль).

Згідно з теорією відносності А. Ейнштейна в науці виникають нові уявлення про час: «багатомірність, оберненість, замкненість, розгалуженість, подвоєння подій у часі, а також невіддільність часу від простору і залежність його від швидкості руху» [5].

Крім того, в історіософії існує поняття екзистенційного часу – неминучості, приреченості. Він не пов'язаний із конкретними часовими відрізками, спільними для всіх істот, а має більш індивідуальний абстрактний характер (вічність, мить, життя, смерть). Отже, цей час не виражає періодів життя людей і тварин, а лише цілісно вказує на поняття, які кожен сприймає по-різному, наприклад, смерть – як страх, кінець, морок і водночас – як звільнення, дорогу, досконалість тощо. Усе залежить тільки від індивідуального уявлення про конкретний тип темпоральності.

У межах екзистенційного часу М. Гайдеггер виділяє «вульгарний час» – це коли час розуміють як сукупність моментів «тепер», який визначається ще Арістотелем як лінійний, нескінченний і однорідний, та «істинний час», який характеризує наше буття як скінчене, те, що має свій кінець. Вульгарна концепція часу панує, починаючи від Арістотеля до Бергсона. Філософ закликає не «опросторювати» час, тобто не робити його просторовим, яким він постає в науці і звичному житті. Час, яким ми його знаємо, через його три виміри (минуле,

теперішнє і майбутнє) – це лише модус первинної часовості. Сама концепція часу виникає з феномена часовості. Адже до того, як говорити про час, уже існує певний горизонт його зрозумілості, горизонт часовості, у який усе вплетене.

З погляду лінгвістики темпоральні номінації об'єднуються в лексико-семантичне поле, яке має різні компоненти – ядро і наволоядерну зону. Ядром є архісема, яка об'єднує навколо себе різні семантично дотичні вузли. Найменш віддалені від ядра становлять центр лексико-семантичного поля, а ті, що за семантичним наповненням посідають другорядну позицію, належать до периферії.

Ядро є найменш варіативною складовою лексико-семантичного поля. Розгляньмо його детальніше. У дисертаційній праці К. Близнюк зазначено: «Ядро лексико-семантичного поля становлять лексеми з найвищим ступенем полісемії та найчастотніші семи, що втілюють найважливіші для національної мовної картини світу ознаки об'єкта, який описує поле» [1, с. 21]. У нашому дослідженні ядерною лексемою слугує архісема *час*, виражена іменником у різних відмінкових формах, а також синонімічні до неї номінації *пора*, *врем'я*, *часина*. У досліджуваних текстах архісема *час* характеризується самостійністю, є суб'єктом дії, основною думкою надфразної єдності: *Може, час забрав і їх, і те, що вважалося – звалось коханням* (Стельмах М., Чотири броди, с. 236); *Як не йде, як не божеволіє час, а колиска колишеться. Тільки не його* (Стельмах М., Дума про тебе, с. 383); *І час не стирає вас із пам'яті...* (Стельмах М., Чотири броди, с. 125); *От і перегорнув час іще один рік* (Стельмах М., Чотири броди, с. 114); *Тільки таке й довбе мозок, бо повернув час не на життя, а на смерть* (Стельмах М., Чотири броди, с. 425); *Матінко, як повільно тягнеться час!* (Пастушенко Л., Час п'єдесталів, с. 37); *Нескінченно довго пливе час* (Стельмах М., Велика рідня, с. 205); *Отак і плив тут її забутий, з сапкою в руці, час – поміж худобою, бджолою і перелітним птаством* (Стельмах М., Чотири броди, с. 459); *Минав час, а Вершомет все ще не з'являвся* (Трублаїні М., Лахтак, с. 43); *Та минав час і вони потроху заспокоїлись...* (Гуцало Є., Сільські вчителі, с. 82); *Минав час у непевності, в очікуванні чогось лихого...* (Гуцало, Біль і гнів, с. 220); *Вечірній час минає неквапливо, наче його вутле павутиння тче отой павук, що ген примостився в темному кутку під стелею* (Гуцало Є., Співуча колиска з верболозу, с. 102); *Минув час польових царівен* (Стельмах М., Чотири броди, с. 119); *Ишов час другої вахти, але відпочинку ніхто не мав* (Трублаїні М., Лахтак, с. 25); *Кінь зупинився, час зупинився, тільки у грудях так гунає серце, наче хоче розбудити приспані оселі* (Стельмах М., Чотири броди, с. 408). В останньому реченні синтаксичний паралелізм *кінь зупинився, час зупинився* надає тексту додаткового емоційного забарвлення страху, а семантика лексеми *зупинився* виражена у двох значеннях: зупинка фізична і зупинка метафізична і, відповідно, є виразником двох понять: дії і стану.

Об'єктна позиція темпоральності в тексті є не менш виразною, хоч час уже не виконує жодної дії, а дія виконується над ним: *Знайшов час для журби* (Стельмах М., Чотири броди, с. 370); *Нащо гайнувати час...* (Стельмах М., Чотири броди, с. 289) *Ти всім гендлював, то не гендлюй часом: він ще помститься за себе* (Стельмах М., Чотири броди, с. 189); *Щоправда, й Тамара вибрала час для свого весілля не дуже вдало* (Звірик А., Однієї ночі після війни, с. 102); *Чекати не треба, щоб часу не прогавити* (Гуцало Є., Сільські вчителі, с. 86); *Навіть час обіду перенесла на годину пізніше, чим домоглася чудового апетиту в господаря* (Земляк В., Чорні сережки, с. 300); *Яку виучку послала йому доля, та не вгадала часу* (Стельмах М., Чотири броди, с. 346). Іноді об'єкту темпоральність бачимо в безособових формах: *Треба слухати нинішній живий біль наших сучасників, той біль, який шукає вигоду, прагне людського співчуття, бо співчуття лікує й допомагає завжди – навіть тоді, коли*

спливло вже так багато часу (Гуцало Є., З вогню воскресли, с. 47). До об'єктної позиції темпоральності також зараховуємо номінацію *час* у реченні *А над рікою на залізничному мосту теж йшла битва, мовчазна битва за час* (Стельмах М., Чотири броди, с. 268), яка в семантичній єдності *мовчазна битва за час* має значення боротьби лікарів за життя поранених.

Лексему *час* зрідка вживають у формі орудного відмінка в контекстуальному значенні *раз*. Пор.: *Це тільки в пісні таке може бути, що першим часом дівчина садить квітку кохання, другим часом поливає, а третім – уже бере цвіт у свій вінок молодості і з ним іде до судженого.* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 476). Такий контекст засвідчує факт переходу семантичних значень лексеми з одного поля чи групи до іншого, набуття ними додаткових конотативних значень. Подекуди ядро *час* у формі орудного відмінка втрачає первісне лексичне значення, натомість позначає спосіб виконання дії – випадкову чи іноді повторювану дію: *А ти часом не брешеш?* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 465); *Часом не страхали?* (Стельмах М., Чотири броди, с. 92); *В тебе сомни часом нема?* (Стельмах М., Правда і кривда, с. 225); *На кого я їх тоді залишу? – кивнула на дітей. – Чи не на вас часом?* (Гуцало Є., Сільські вчителі, с. 65); *А ти часом не бачила, що то за жінка нещодавно у ліс пішла?* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 500); *Ти, Гнате, не проковтнув часом язика?* (Стельмах М., Велика рідня, с. 344); *Часом повіки самі злипались, наступала якась важка й глуха дрімота* (Гуцало Є., Сільські вчителі, с. 82); *Вона часом каже, що не тільки в дідька і оглашеного, а навіть у вас* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 435); *Він не піддобрювався до тих чи інших, часом стихійно створених, груп* (Стельмах М., Велика рідня, с. 169–170). У реченні *З часом ці чутки притихли, та не стихали в негоду камені* (Стельмах М., Чотири броди, с. 262) лексема *часом* у поєднанні з прийменником з уже наголошує не на випадковій чи повторюваній дії, а на тривалості її виконання.

Подекуди в тексті ядра лексема *час* вступає в синонімічні відношення з лексемою *пора* в різних відмінкових формах однини чи множини, що сприяє уникненню лексичного повтору, а в разі, коли граматичні форми цих лексем відрізняються, – для розмежування їхніх семантичних відтінків, пор.: *З тих пір ого скільки часу минуло!* (Гуцало Є., Шкільний хліб, с. 206); *Час гадюк уже минає... Тепер надходить пора чистої краси і великих зірок* (Стельмах М., Правда і кривда, с. 421); *Та минула пора таємниць, настав час спустошення* (Стельмах М., Чотири броди, с. 256). Лексема *пір* у пропонуваному контексті є точкою відліку часу, а лексема *часу* – тривалим процесом, який розпочався в цій точці відліку. В аналізованих реченнях помітними також є антонімічні протиставлення: *час гадюк минає – надходить пора чистої краси і великих зірок*, тобто на зміну негативним настроям приходять нові, які здійснять мрії про щастя. У цьому контексті бачимо також елемент екзистенційності часу – він минає, закінчується, ніколи не повернеться назад, але не зникає безслідно, а перетворюється у щось нове – більш гарне і корисне, або ж навпаки – щось жахливе, але все ж зрозуміле: *минула пора таємниць, настав час спустошення*. Проте в реченні *Може, знову, як колись, переночувати тут і хоч у снах зайти у позаколишній час?* (Стельмах М., Чотири броди, с. 472) екзистенційність часу виражена в мінорному ностальгійному настрої – так, минуле ніколи не повернеться, але воно було настільки гарним, що нічого кращого попереду й бути не може. У такому разі виділена частина *хоч у снах зайти у позаколишній час* висловлює нездійсненну мрію персонажа відшукати захист у спогадах, у тому ж «позаколишньому часі», уникнути страшної реальності, «переночувати» її. Зростання психологічної напруги утворює ефект негативного теперішнього часу, який у контрасті зі щасливим минулим стає нестерпним для персонажа. Подекуди синонімічне

поєднання ядра *час* із лексемою *пора* набуває ознак фразеологізації: *До пори, до часу* (Стельмах М., Велика рідня, с. 189).

Зрідка синонімічну до ядра *час* лексеми *пора* письменники використовують для увиразнення важливості певного моменту, вилучивши її із синонімічного ряду і надаючи самостійності [3, с. 133]: *Зараз і ти відпочиватимеш. Пора...* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 459); *Якоїсь доброї години гляне сонце із свого віконечка вниз, побачить, що там і земля, і люди, і худібка, і птиця помарніли і скучили за весною, та й спитає місяця-брата, чи не **пора** землю відімкнути?* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 451); *То чи не **пора** вже тепер будувати нову комору?* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 460); *Побачивши мене, вона привітно мотнула головою: сідай, мовляв, скоріше, бо мені теж **пора** снідати* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 534); *Ось уже й сонце золотою пучкою постукало в моє вікно, а за вікном на тепло заворкували голуби – **пора** й до школи* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 575). У деяких випадках лексеми *пора* вжито в значенні «відтинок часу, позначений існуванням, наявністю чого-небудь» [9, с. 243]: *І чому тепер не **осіння пора**, коли гарбузи б'ють прямо об землю, а потім з їхніх золотистих пазух вибирають слизьке насіння?* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 483); *В ту **пору розрухи** чинбарі за ремінь здирали шкуру, і добрі чоботи обходились у двадцять – двадцять п'ять пудів пашні* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 468); *Увечері йшла вистава за п'єсою Миколи Зарудного «**Пора жовтого листа**», їй сподобалась назва. **Пора роздумів, підсумків, оцінок і переоцінок. Така пора** настає в житті кожного і, мабуть, не раз* (Пастушенко Л., Час п'єдесталів, с. 31). У цьому контексті помітний нерозривний зв'язок природного часу, який не залежить від нас («*пора жовтого листа*»), з особистим часом духовної зрілості (*пора роздумів, підсумків, оцінок і переоцінок*). У реченні *Відійшла журавлина пора, відлетіли з озерачка й останні качки, і вже за хатою в золотій метелиці листу кружляє, гуде веретено* (Стельмах М., Дума про тебе, с. 356) образне поєднання прикметника *журавлина* і темпоральної номінації *пора* спричиняє нашарування додаткового значення: *журавлина пора* – час, коли журавлі збираються відлітати, або час, коли панує безтурботне літо.

Частково дотичною до ядра *час* є лексема *врем'я* (від російського «время»), ужита в усно-розмовних діалогічних репліках персонажів творів на позначення нового – післяреволюційного часу, але відповідно до національно-мовного світогляду українців не змогла повністю пристосуватися, що пояснюється роздільною вимовою й використанням апострофа на письмі: *Титар гнівався на таку мову й говорив, що через церкву й «**таке врем'я**» скоро стане дрантогузом* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 454); *Таке вже врем'я багатимим настало: живемо, лиха прикупивши* (Стельмах М., Велика рідня, с. 113); *Напевне, теж чує **врем'я**, в яке народився* (Стельмах М., Дума про тебе, с. 309); *Куди в **таке врем'я** далеко заїдеш?* (Стельмах М., Чотири броди, с. 355); *А «**таке врем'я**» позначилось тільки на титаревих стінах: він, неначе шпалерами, обклеїв їх скатертинами керенок вартістю в сорок і двадцять карбованців – сороківки ближче до божниці, двадцятки – до помийниці* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 454); *Сьогодні ти дитя убогих, не маєш навіть у чому до школи ходити, а перегода, дивись, зможеш у науку піти і навіть учителем стати, бо **таке врем'я** настало.* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 543); *Зітхаю, знову ж таки вірячи й не вірячи в те, що, може, й збудеться в «**таке врем'я**»* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 544); *Ой, лишенько, яким же він світом пішов у **таке врем'я**?* (Стельмах М., Чотири броди, с. 295); *Вірячи й не вірячи, я запам'ятовую ті самі слова про «**таке врем'я**», яке одні проklinають, а інші живуть ним* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 543); *Бо сказано: **летить врем'я** во дні і в ночі, яко крилами* (Гуцало Є., Мертва зона, с. 83). Лексеми

воврем'я (вчасно), утворену від лексеми *врем'я* префіксальним способом, знаходимо на сторінках «Словника мовних покручів» О. Тихого [11, с. 29].

Час – поняття абстрактне, проте в мовній свідомості письменників Вінниччини ХХ ст. часто набуває суб'єктивних рис, корелюючи з особистим часом, що підсилено семантикою лексеми *свій (свого)*: *От тільки шкода, що у свій час я не добрався до твоєї душі!* (Стельмах М., Чотири броди, с. 517); *Кожна книга має у свій час свою ціну* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять; с. 486); *Що ж, і він наробив помилок, та було й виправдання у нього: для людей він не жалів ні свого часу, ні свого серця...* (Стельмах М., Чотири броди, с. 97); *Даремно свого часу він, Семен, так остерігався мати дітей* (Стельмах М., Чотири броди, с. 256). Герої літературного твору отримують владу над часом, маючи змогу дарувати його іншим або використовувати на свій розсуд. Тут час долає межу загального простору й переходить в особистісний. Належачи конкретній людині, перестає бути всеосяжною силою. У такому разі персонаж може керувати часом, хоч, безумовно, загальний час має безмежну владу над людиною. Окремо використано стійке сполучення *чекати свого часу*, де *час* є невід'ємним компонентом і пов'язаний із можливостями, які з'являються в конкретний період: *Та це не завважало Юхримові думати про себе, що він розумніший за всіх у селі, і чекати свого часу* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 475–476).

Суб'єктивним є також час, який можна зіставити з мінливістю життєвого циклу людини, наприклад, час – старість, час – молодість тощо. Причому в тексті письменник використовує лексему *час*, а додаткові її значення містять прихований зміст: якщо йдеться про сивину чи зморшки, то це – старість, напр.: *Йому стало жаль її, жаль дочасних зморщок, які послушав не час, а безхліб'я...* (Стельмах М., Чотири броди, с. 84). Семантика тексту підсилюється словосполученням *дочасних зморщок*, яке вказує на те, що старість, можливо, виникає не від довготривалого життєвого циклу і не є періодом життя, а ймовірніше відображає результат способу й умов існування. Семантику сивини виражає лексема *борошно* за колірною схожістю в реченні: *Борошно часу навечно вибілило його голову й бороду* (Стельмах М., Дума про тебе, с. 336). Тут йдеться про старість природну, яка надходить учасно. Час у цьому контексті матеріалізується і, хоч лексему *час* використано в непрямому відмінку, усе ж вона «завойовує» основну позицію, адже саме *час* використовує *борошно* як інструмент, за допомогою якого розфарбовує волосся людей із настанням певного віку. За подібною структурою ужито конструкції *копійкою часу, на вогні часу, колодязь часу, загадки й таємниці часу, краплина часу, крутежем часу, борознами часу*. Пор.: *І широко всміхнувся, вдоволений «копійкою часу»: він теж уміє увернути вчене слівце* (Стельмах М., Чотири броди, с. 68); *Подумайте добре над копійкою часу!* (Стельмах М., Чотири броди, с. 68); *Давно вже згоріла та вербова колиска на вогні часу...* (Стельмах М., Чотири броди, с. 321); *Вона стояла на галявинці перед зграйкою грибів, стояла на колінах і ніби заглядала в глибокий і тихий колодязь часу...* (Гуцало Є., Шкільний хліб, с. 288); *Йї пильні сині очі, в яких начебто гніздяться загадки й таємниці літа, неба, простору й часу* (Гуцало Є., Вуста землі, с. 292); *Сплеснув зойк, сплеснуло весло, відштовхнувся берег, з очей скапнула сльоза, з весла – краплина часу* (Стельмах М., Чотири броди, с. 250); *А потім, коли зіткнемося віч-на-віч із крутежем часу, з гризотою серця, з веремією, коли побачимо, що ідеї чистіші за людей, а ще коли захопимо нестатків, то й почнемо равликом-навликом залазити у свою рідненьку шкаралупу* (Стельмах М., Чотири броди, с. 66); *Уся в чорному, з прив'яленими біля уст борознами часу, вона нагадує тих матерів, які у церквах вимолюють долю дітям* (Стельмах М., Дума про тебе, с. 31). Як засвідчує аналіз, за образною семантикою виділені словосполучення мають дещо інший значеннєвий малюнок: *копійка*

часу – це символ матеріальної можливості, найбільш удалого заробітку в конкретний момент, якого, можливо, уже й не буде; *вогонь часу* – символ екзистенційності, він неминуче поглинає всіх і все на землі, зрештою – залишаються тільки спогади; *колодязь часу* – за аналогією до води, клітина якої є носієм пам'яті – безпосередньо символ спогадів, захованих глибоко, як у колодязі; *загадки й таємниці часу* – невідоме, далеке, що ховається в символіці синього кольору; *краплина часу* – символ швидкоплинності, миттєвості; *крутіж часу* – символ рутини, яка захоплює людей і заважає помічати час; *борозни часу* – зморшки.

Час, який, на думку авторів, уносить зміни в суспільний устрій, у спосіб ведення господарства тощо, виражено ядерною лексемою *час*, яка, зазвичай, позначає хоч і не активного суб'єкта виконуваної дії, проте безсумнівну умову для її обов'язкового здійснення. Така світоглядна позиція персонажів творів вінницьких письменників ХХ ст. є досить пасивною: начебто вони й не проти радикальних змін, активного поліпшення умов життя й господарювання, але все ж таки сподіваються, що настане час, який усе це зробить. Ця риса є закономірною для людей, які живуть в імперії. Вони сподіваються на вождя або на будь-кого іншого, однак не відчують особистої відповідальності перед навколишнім світом і майбутніми поколіннями, напр.: *Дочекаємось і такого часу, коли будемо не їдцями, а творцями* (Стельмах М., Чотири броди, с. 77); *І, думаю, настав час чаклувати над низькорослими сортами, бо в стеблистих соки землі йдуть не так у зерно, як у соломку* (Стельмах М., Чотири броди, с. 75); *Але як настане час нової влади, тоді скину і бороду, і вуса, і чийсь шкури од плечей – бубни вичиню з них і під їхню музику втну циганської галяндри* (Стельмах М., Чотири броди, с. 130–131); *Прийде час – і в палаці буду жити* (Стельмах М., Правда і кривда, с. 77).

Для висвітлення паралельної дії письменники вдаються до використання вказівних займенників *той (тим), цей, такий* у поєднанні з архісемою *час*, чим зближують події, які відбуваються в різних місцях і стосуються різних персонажів. У такий спосіб автор утворює цілісну картину зображуваного, напр.: *А тим часом з підземелля його піднімається Данило Бондаренко* (Стельмах М., Чотири броди, с. 86); *Там ви трохи прохолонете, а ми тим часом заберемо з підземелля, що треба забрати* (Стельмах М., Чотири броди, с. 87); *На той час сонце, що заховалось кілька годин тому за туманним серпанком, несподівано бризнуло племенистими іскрами по крижаних просторах, залляло ясным світлом ведмедів і шхуну...* (Трублаїні М., Лови білого ведмеда, с. 328); *В цей час на вулиці гуркоче підвода і коло наших воріт зупиняються вимиршавлені коні* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 479); *В цей час на порозі стала мати* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 483); *А в цей час наді мною твориться диво: хтось невидимим смичком провів по синьому піднебессі, по білих хмарах, і вони забриніли, як скрипка* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 450); *Думаючи про своє, я виходжу на другу вулицю і в цей час збоку чую неласкавий чоловічий голос...* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 484); *В цей час до їхнього слуху долинув важкий гуркіт* (Гуцало Є., Біль і гнів, с. 298); *А в цей час до своєї двоюрідної сестри зайшов Данило та й вкляк біля порога* (Стельмах М., Чотири броди, с. 63); *Думалось про Таїсу, про її начебто звичайну й в той же час якусь дивну поведінку* (Гуцало Є., Сільські вчителі, с. 67) *А в цей час не хтось, а таки більшовики кладуть голови, воюючи душоубів...* (Стельмах М., Чотири броди, с. 447); *І тим одним словом хотіла виразити багато, а найбільше – своє здивування, що в такий час, коли в душі людській все вигорає, коли душа стає попелищем, що в такий час весело і щасливо бігає в полях заєць, ховається за кущами, обгризає кору на стовбурах* (Гуцало Є., Мертва зона, с. 143); *Він накрив золото долонею і відсмикнув її, наче б за цей час метал став гарячим* (Стельмах М., Чотири броди, с. 443); *Як змінилася за цей час пані Пасикевич*

(Стельмах М., Дума про тебе, с. 327); *За цей час і досвіду набув, і сам чогось навчився* (Гуцало Є., Шкільний хліб, с. 206). Як бачимо, поєднання прийменника за зі словосполученням *цей час* передбачає висвітлення не паралельної дії, а тривалого процесу. У реченні *Саме в цей час над обрієм показався дим* (Трублаїні М., Лахтак, с. 78) одночасність конкретизується семантикою лексеми *саме*.

У реченнях *Весь час сподіваюся й весь час марно, та надія не полишає мене, ой, не полишає!* (Гуцало Є., Де батько-мати?, с. 78); *Увесь час думав і про тебе, і про твоїх дітей...* (Стельмах М., Чотири броди, с. 59); *Я перед тими, кого вже нема, хто поліг, весь час вину відчуваю* (Гуцало Є., Сільські вчителі, с. 96) сполучення *весь час* ужито в значенні постійності, одноманітності, натомість у реченні *Весною, коли повиводяться курчата, вона весь час клопочеться біля чужого виводка* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 455–456) термін виконання дії обмежено центральною лексемою *весною*.

Періодичність дії може виражатися парадигматичним повтором архісеми *час* із прийменником *від*. Пор.: *Час від часу корчиться страшною змійстою блискавкою-гримасою* (Гуцало Є., Кінь, с. 228); *Вони [тюлені – А. Г., І. Х.] час від часу підводили морди і втягували в себе повітря, наче принюхувались, чи не наближається небезпека* (Трублаїні М., Лахтак, с. 77); *Лише час від часу швиденько перекидав з руки на руку колесо штурвала...* (Трублаїні М., Лахтак, с. 21). Як бачимо, дію можуть виражати не лише дієслова, а й частково іменні частини мови.

Уживання архісеми *час* у формі множини надає висловленню додаткового значеннєвого відтінку, адже *часи* позначають певний період в історії країни чи в житті персонажа: *У ті часи* [голодомор – А. Г., І. Х.] *спекулянтським героїзмом було проскочити в місто на торг* (Стельмах М., Кров людська – не водиця, с. 76); *В безхлібні часи можна було озолотитися на торгівлі продуктами* (Стельмах М., Кров людська – не водиця, с. 76); *Так, часи міняються, – згодилась Олена Левківна* (Гуцало Є., Шкільний хліб, с. 207); *Як місяць у часи затемнення?* (Стельмах М., Дума про тебе, с. 82); *Я мало тоді стрічався зі скарбами людського духу, та гріх було б гудити ті часи – вони були по-своєму прекрасні...* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 468–469); *Тепер не ті часи, щоб з чужого жити...* (Гуцало Є., Кінь, с. 224); *Люблю, Марку, часи роїння й медогону...* (Стельмах М., Правда і кривда, с. 340); *Комуна стерегли добре, забили навіть підземний хід до неї, що вів од Південного Бугу до Красного дому іще бозна з яких часів* (Земляк В., Новели Красного дому, с. 117); *Той куфайчину виніс новеньку, хвацьку, в такій за нинішніх часів гонориста дівка й на весілля може податись* (Гуцало Є., Козидра, с. 304).

Зменшено-пестливе слово *часинка* (*часина*), споріднене з ядром *час*, імовірно означає годину або досить короткий, проте не визначений проміжок часу: *Отож ранком я вже мало не розкошував: мати на часинку позичила в сусідів чоботи...* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 454); *Посидь ще якусь часинку, ощаслив моє покуття і господу* (Стельмах М., Чотири броди, с. 54); *Перебудь хоч одну часину зі мною* (Стельмах М., Велика рідня, с. 173); *Отак і стоять вони мовчки якусь часину* (Стельмах М., Чотири броди, с. 50). Словоформи *часинка* й *часина* можемо віднести до авторських неологізмів Михайла Стельмаха, оскільки вони вперше введені в літературу саме з його пера. Відомо, що згадані лексеми входять до гуцульського та північно-буковинського діалектів південно-західного наріччя і зафіксовані в художньому тексті «Дідо Иванчик», перекладеному літературною мовою І. Андрусяком у 2020 році [13] та в романі М. Івасюка «Балада про вершника на білому коні». Цілком можливо, що такі словоформи існували раніше і в діалектах деяких районів Вінницької області, зокрема Літинщини, однак у досліджуваних текстах інших письменників

Вінниччини зазначеного періоду вони не використовувалися. Словоформи *часина* і *часинка* трапляються в словнику мовних покручів О. Тихого в значенні *хвилина* [11, с. 80].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Темпоральність із погляду історіософії визначають як феномен часовості. Виявлено кілька типів темпоральної свідомості: лінійний час, особистий час, родовий час, історичний час, сакральний час, космологічний час, екзистенційний час, які різняться особливостями часосприйняття і залежать від загального часу, у якому перебувають усі, хто його сприймає. Лінійний час характеризується постійністю й високою суб'єктивністю і позначає момент «тепер» у будь-якому часовому вимірі. Особистий час ґрунтується на особистому життєвому досвіді реципієнта, а родовий – на спільній ментальній основі часосприйняття роду. Історичний час утілює постійну зміну історичних періодів, але часто може характеризувати й циклічність, спіральний рух історії людства тощо, тобто є антонімічним до лінійного часу. Сакральний час пов'язаний із релігійними й міфологічними уявленнями й поділяється на два типи – хронос і кайрос. Близьким до нього є екзистенційний час, який указує на неминучість часоплину. Проте кайрос позначає мить, яка може змінити майбутнє на краще, а екзистенційний час указує лише на втрату неповторної миті. Космологічний час пов'язаний із рухом небесних тіл і передбачає поділ часу на пори року, місяці, частини доби.

Для структуризації лексико-семантичного поля «час» у дослідженні обрано поділ вербальних одиниць на ядро поля, центр та периферію. На мовному матеріалі досліджуваних прозових творів досить яскраво й різноманітно висвітлено ядро, до якого віднесено архісему *час*, яка об'єднує навколо себе усі часові номінації і синонімічні до неї лексеми: *пора*, *врем'я*, *часина* (*часинка*). В аналізованих текстах час може мати суб'єктну позицію, тобто виконувати певну дію і бути стрижневим елементом речення або тексту, або ж об'єктну – якщо темпоральна номінація не є суб'єктом виконуваної дії. За допомогою темпоральних номінацій автори досліджуваних текстів досить часто виражають періодичність, постійність, тривалість виконуваної дії. Звернено увагу на темпоральні номінації, які рідко вживаються на сучасному етапі розвитку мови і мають діалектну основу.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в аналізі специфіки функціонування темпоральних номінацій в інших компонентах лексико-семантичного поля «час».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Близнюк К. Р. Лексико-семантичне поле «патріотизм» в українській, англійській і польській мовах. Дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця, 2019. 263 с.
2. Бреник І. В. Виділення ядерної та периферійної зон в межах ЛСП прикметників позитивних емоцій в англійській мові. *Філологічні науки*. URL: http://www.rusnauka.com/25_NNP_2009/Philologia/50492.doc.htm
3. Горобець А. Лексико-семантичне поле «Час» у мові повісті Михайла Стельмаха «Гуси-лебеді летять». *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Філологічні науки*. Київ: Міленіум, 2018. Вип. 292. С. 131–138.
4. Ключка Н. Лексико-семантичне поле як системно-структурне утворення. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. 2012. Вип. 24. С. 129–131.
5. Куценко В. Час як філософська категорія: у пошуках екзистенційної темпоральності. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія*. 2012. Вип. 110. С. 9–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_FP_2012_110_4.
6. Лосев А. Ф. Античная философия истории. Москва: Наука, 1977. С. 14–25.

7. Петрушенко О. О. Лексико-семантичне поле «час» в українській поезії другої половини ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Національний авіаційний університет. Київ, 2010. 22 с.
8. Савельева И. М., Полетаев А. В. История и время: в поисках утраченного. Москва: Языки русской культуры, 1997. С. 576–577.
9. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства // За ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970 – 1980, С. 243.
10. Тиллих П. Кайрос. *Избранное: Теология культуры*. Москва: Юрист, 1995. С. 216.
11. Тихий О. Словник мовних покручів / упоряд. Овсієнко В. Донецьк: Товариство ім. Олекси Тихого, 2009. 130 с.
12. Федірчик І. Я. Принципи виділення ядра лексико-семантичного поля найменувань осіб (на матеріалі іменників німецької мови). *Науковий вісник ДДПУ ім. І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство*. 2017. № 7. С. 207–212.
13. Шекерик-Доників П. Дідо Іванчик. Брустурів : Дискурсус, 2020. 832 с.

REFERENCES:

1. Blyznyuk K. R. (2019). *Leksyko-semantychne pole «patriotyzm» v ukrayins'kiy, anhliys'kiy i pol's'kiy movakh*. Dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.17. Donets'kyu natsional'nyy universytet imeni Vasylya Stusa. Vinnytsya, 263 p.
2. Brenyk I. V. (2009). *Vydilennya yadernoyi ta peryferiyanoi zon v mezhakh LSP prykmetnykiv pozytyvnykh emotsiy v anhliys'kiy movi*. *Filolohichni nauky*. URL: http://www.rusnauka.com/25_NNP_2009/Philologia/50492.doc.htm
3. Horobets' A. (2018). *Leksyko-semantychne pole «Chas» u movi povisti Mykhayla Stel'makha «Husy-lebedi letyat»*. *Naukovyy visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrayiny*. Seriya: Filolohichni nauky. Kyiv: Milenium, Vyp. 292. P. 131–138.
4. Klyuchka N. (2012). *Leksyko-semantychne pole yak systemno-strukturne utvorennya*. *Naukovi zapysky*. Seriya «Filolohichna». Vyp. 24. P. 129–131
5. Kutsenko V. (2012). *Chas yak filosofs'ka katehoriya: u poshukakh ekzystentsiyanoi temporal'nosti*. *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Filosofiya. Politolohiya*. Vyp. 110. P. 9–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_FP_2012_110_4.
6. Losev A. F. (1997). *Antichnaya filosofiya istorii*. Moskva: Nauka, P. 14–25.
7. Petrushenko O. O. (2010). *Leksyko-semantychne pole «chas» v ukrayins'kiy poeziyi druhoyi polovyny XX st. : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01 Natsional'nyy aviatsiynny universytet*. Kyiv, 22 p.
8. Savel'yeva I. M., Poletayev A. V. (1997). *Istoriya i vremya: v poiskakh utrachenogo*. Moskva: YAzyki russkoy kul'tury, 1997. P. 576–577
9. *Slovyk ukrayins'koyi movy: v 11 t. / AN URSSR. Instytut movoznavstva // Za red. I. K. Bilodida*. Kyiv : Naukova dumka, 1970–1980, P. 243
10. Tillikh P. (1995). *Kayros. Izbrannoye: Teologiya kul'tury*. Moskva: Yurist, P. 216.
11. Tykhyu O. (2009). *Slovyk movnykh pokruchiv / uporyad. Ovsiyenko V. Donets'k: Tovarystvo im. Oleksey Tykhoho*, 130 p.
12. Fedirchuk I. YA. (2017). *Pryntsypy vydilennya yadra lekpsyko-semantychnoho polya naymenuvan' osib (na materialy imennykiv nimets'koyi movy)*. *Naukovyy visnyk DDPU im. I. Franka. Seriya «Filolohichni nauky»*. *Movoznavstvo*. № 7. P. 207–212
13. Shekeryk-Donykiv P. (2020). *Dido Yvanchik. Brusturiv : Dyskursus*, 832 p.

Горобець Алла Володимирівна, аспірантка кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Горобець Алла Владимировна, аспірантка кафедри українського мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Horobets Alla, post-graduate student of the Ukrainian Language Department at Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine).

Холод Інна Володимирівна, викладач кафедри української та іноземних мов Вінницького національного аграрного університету (Україна).

Холод Инна Владимировна, преподаватель кафедры украинского и иностранных языков Винницкого национального аграрного университета (Украина).

Kholod Inna, university teacher of the Department of Ukrainian and Foreign Languages, Vinnytsia National Agrarian University (Ukraine).

Стаття надійшла: 12.11.2021

Статтю прийнято до друку: 19.11.2021

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

**Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
СЕРІЯ: ФІЛОЛОГІЯ (МОВОЗНАВСТВО)**

Випуск 33

Збірник наукових праць

Статті подано в авторській редакції

Головний редактор – **Є. Б. Барань**
Заступник головного редактора – **С. М. Амеліна**
Відповідальний секретар – **Л. В. Прокопчук**
Літературний редактор (англійська мова) – **О. В. Зарічна**
Технічний редактор – **Ю. С. Раднєвич**

Підписано до друку 2021 р.
Формат 60x84/8
Папір офсетний. Друк різнографічний.
Гарнітура Times New Roman. ....ум. др. арк.
Наклад 100 прим.

Видавець і виготівник ТОВ «фірма «Планер»
Ресстраційне свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців серія ДК № 3506 від 25.02.2009
21050, м. Вінниця, вул. Визволення, 2
Тел.: (0432) 52-08-64, 52-08-65
<http://www.planer.com.ua> E-mail: sale@planer.com.ua